

БІЛЬШОВИЦЬКА ПОЛІТИКА «ПОЖВАВЛЕННЯ РАД» В 1920-х роках

У статті розглядається державна політика 1920-х рр. в УСРР у галузі будівництва органів місцевої влади, яка отримала в історіографії назву курсу на «пожвавлення рад». Визначаються її основні напрями та практичне значення для зміцнення більшовицького режиму.

Ключові слова: ради, Українська СРР, більшовики, державне будівництво.

У 1920-х роках у СРСР, а відповідно й в УСРР, проводилися багатопланові й масштабні більшовицько-державні заходи по утвердженню радянської влади на місцях. Вони підкріплювалися активною агітаційно-пропагандистською роботою, спрямованою на самі широкі верстви населення. Одна з головних тез комуністичної пропаганди полягала в обґрунтуванні всенародного характеру радянської влади. Ідеї і твердження, які продукувалися в надрах більшовицьких партійних органів, аргументувалися прикладами про те, що в УСРР ефективно діють виборні радянські органи влади, створені за участі більшої частини трудящих. В умовах фактичного існування однопартійної системи нав'язуванням таких думок ретушувалася роль рад, як ключового провідника політики комуністичної партії на місцях.

За відносної демократизації в роки непу більшовицьке керівництво активізувало роботу по посиленню впливу на діяльність місцевих органів влади. В узагальненому вигляді це одержало назву – реалізація курсу на «пожвавлення рад». Під ним розумівся комплекс заходів більшовицького уряду ідеологічного та організаційного характеру, направлених на наближення рад до населення, підвищення ефективності їхньої діяльності та перетворення на дієві органи місцевої влади.

У радянській історіографії дослідження концепції «пожвавлення рад» та її реалізації в 1920-х роках посідало центральне місце. До вивчення питання радянські автори підходили з позицій показу усталеного і ефективного зближення місцевих органів влади з населенням та зміцненням союзу робітників і селян. Такий підхід до вивчення проблеми зародився в історіографії ще в другій половині 1920-х рр.¹ і активно впроваджувався в наукову практику в післявоєнний період, аж до розпаду СРСР².

Наголосимо, що серед радянських істориків не було одностайності щодо часу початку проведення політики «пожвавлення рад». Спочатку її запровадження пов'язували із жовтневим Пленумом ЦК РКП(б) 1924 р., на якому було офіційно проголошено цей курс. Такої думки, зокрема, дотримувалися Б. Бабій, П. Бакуменко, П. Стоян та інші. У дослідженнях 1980-х її початок перенесли на 1921 р., прив'язавши до листа В. Леніна Г. Мясникову, в якому він писав: «... пожвавлювати Ради, залучати безпартійних, перевіряти безпартійними роботу партійних – ось це абсолютно вірно»³. Саме це твердження лідера більшовицької партії, на думку А. В. Гонтара, поклато початок означеному процесу.

Після проголошення незалежності України питання діяльності місцевих рад в 1920-х рр. опинилися на узбіччі наукових досліджень. У зв'язку з переосмисленням ролі рад у політичній системі Радянського Союзу, доведенням відсутності реального впливу рад на суспільне життя, зокрема й в регіонах, проблематика, пов'язана з курсом «пожвавлення рад», практично втратила інтерес для дослідників.

Між тим, на наш погляд, вивчення заявленої теми дозволить прослідкувати більшовицьку політику у сфері утворення та реформування органів місцевої влади в 1920-х рр., що мало практичне значення для зміцнення більшовицького режиму в Україні.

Більшовицька партія одразу після Лютневої революції заявила, що Росія повинна перетворитися на Республіку рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, а

ради повинні стати головними органами державної влади на всіх рівнях. Відповідне положення було задеклароване і в Конституції УСРР, прийнятої на III Всеукраїнському з'їзді рад 10 березня 1919 р. У статті 5 головного документа країни наголошувалося, що влада трудящих здійснюється через ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів⁴.

Однак, теорія державного будівництва, проголошена комуністичною партією, значно відрізнялася від його практики. В умовах боротьби за владу перевага надавалася створенню замість рад надзвичайних органів влади – революційних комітетів (ревкомів) та комітетів бідноти, склад яких був підконтрольним більшовицькій партії. Наприкінці 1920 р. в Україні кількість губернських та повітових ревкомів і виконкомів була приблизно однаковою (7 губревкомів та 5 губвиконкомів, 46 повітових ревкомів та 51 повітовий виконком), а на волосному рівні ревкомів існувало в два рази більше (11 131 ревком проти 651 виконкому)⁵.

Такий стан речей підривав і так не великий в Україні рівень підтримки більшовиків. Необхідність змін добре розуміли лідери комуністичної партії. Так, нарком внутрішніх справ В. П. Антонов на початку 1921 р. відзначав, що відрив органів влади від населення набув критичної межі і продовження політики «жорсткого централізму» призведе лише до посилення негативного ставлення до комуністичної партії і може штовхнути «слабо виховані маси в болото меншовизму і есерівщини, а можливо і петрлюровщини»⁶. В умовах масштабного селянського повстанського руху в межах всієї України такі прогнози були доволі реалістичними.

Перед більшовицьким режимом постала нагальна необхідність вжити заходів, направлених на послаблення соціальної напруги в країні. У сфері економічного життя це завдання була покликана виконати нова економічна політика, а в суспільному житті – політика «пожвавлення рад». Більшовики передбачали створити широку мережу рад, залучивши до їх виборів та роботи в низових ланках якомога більшу кількість населення. Таким чином, як вони вважали, можна було б створити ілюзію існування в Україні влади простого трудового населення – робітників та селян.

Фактично початок цієї політиці в УСРР було покладено рішеннями V Всеукраїнського з'їзду рад (25 лютого – 5 березня 1921 р.). 5 березня 1921 р. з'їзд ухвалив постанову «Про радянське будівництво», де наголошувалося на необхідності повсюдної заміни ревкомів радами⁷. Для посилення дієвості рад було прийнято рішення про ліквідацію центральними відомствами на місцях усіх своїх відділень та управлінь, непідвідомчих місцевим радам. Місцеві ж органи наркоматів мали увійти до складу відповідних відділів губернських і повітових виконкомів або безпосередньо підпорядковуватися їм.

У постанові наголошувалося, що з метою наближення рад до населення необхідно залучати на їх засідання якомога більшої кількості робітників і селян. Місцевим радам настійно рекомендувалося проводити, по можливості, засідання виконкомів у робітничих кварталах та на фабриках. Виконкомам доручалося вжити заходів для найширшого інформування населення про заходи радянської влади. Вони мали регулярно звітувати перед виборцями про проведену роботу.

Можна констатувати, що V Всеукраїнський з'їзд рад визначив три основні напрями більшовицької політики «пожвавлення рад»: створення широкої мережі рад різних низових рівнів; розширення компетенції рад у вирішенні питань місцевого значення; якнайширше інформування і залучення простого населення до діяльності рад низового рівня.

У результаті виборчої кампанії 1921–1922 рр. в усіх губерніях УСРР замість ревкомів були створені ради. На низовому рівні їх мережу представляли сільські та міські ради, а на волосному, повітовому та губернському – відповідні з'їзди рад. Наголосимо, що в 1922 р. у деяких районах найбільшої активізації селянського повстанського руху ще продовжували утворюватися ревкоми. Проте, ці факти не носили масового характеру і було тимчасовими.

Після виборчої кампанії більшовицький режим здійснив ряд заходів, що повинні були встановити тісний зв'язок між радами та простим населенням і в такий спосіб підтвердити думку про народний характер радянської влади. Так, зокрема, «Інструкція про права і обов'язки членів міськради»⁸, затверджена ВУЦВК 30 березня 1921 р., зобов'язувала членів міських рад напередодні пленуму обговорювати зі своїми виборцями питання, включені до порядку денного засідання. Не пізніше трьох днів після депутатського зібрання виборцям мали надаватися звіти про його рішення. Депутатів зобов'язували у повсякденній роботі особистим прикладом підтримувати авторитет члена міськради.

На пленарні засідання місцевих рад низового рівня та на з'їзди рад до порядку денного, як правило, включалися доповіді про діяльність виконкомів різних рівнів, про внутрішнє та зовнішнє становище радянських республік. Були випадки, що питання обговорювалися й на вимогу виборців. Таким чином налагоджувався більш тісний зв'язок між органами влади та простим населенням, демонструвався його вплив на прийняття рішень.

У першій половині 1920-х рр. активно розроблялося й законодавство про діяльність рад та їхніх з'їздів. Так, у 1923 р. ВУЦВК затвердив положення «Про губернські з'їзди рад та губвиконкоми», «Про окружні з'їзди рад і окрвиконкоми», «Про районні з'їзди рад і райвиконкоми», а також положення «Про сільські ради». У цих законодавчих актах була закріплена організаційна структура різних ланок місцевих органів, утворених в результаті проведення адміністративно-територіальної реформи, а також форми і методи їхньої діяльності. Положення про сільські ради регламентувало питання про проведення виборів до сільрад, діяльність виконавчих органів та їх відання в галузях: виконання загальнодержавних завдань, управління, сільського господарства, господарської, військової, культурної роботи і благоустрою та в ревізійно-інспекторській сфері⁹.

Отже, в першій половині 1920-х рр. було сформовано широку мережу рад, розроблено нормативну базу, що визначала їхню діяльність, а також намічені напрями пошкваллення їхньої діяльності.

Проте, не зважаючи на певні успіхи, на середину 1920-х рр. стали очевидними і суттєві недоліки в роботі рад. Так, не було повністю виконано настанову V Всеукраїнського з'їзду рад про повсюдне утворення рад. На середину 1920-х рр. вони ще не були сформовані в багатьох містах, зокрема, навіть в губернському центрі Чернігові¹⁰. На Першій всеукраїнській нараді міських рад (5–7 жовтня 1925 р.) було представлено лише 29 міськрад з 68 населених пунктів, які на той момент мали офіційний статус міста¹¹.

Не завжди була задовільною й робота новоутворених радянських органів влади. На рівні губерній та округів діяльність виконкомів рад не викликала багато нарікань. У той же час органи влади нижчої ланки страждали чисельними недоліками. Так, у структурних підрозділах виконкомів багатьох районів робота велася не належним чином. Не поодинокими були випадки запізнення із виконанням розпоряджень центру, а рішення, що приймалися, часто не відповідали чинному законодавству. Проте, найбільше проблем було пов'язано з діяльністю низових органів – міських та сільських рад.

Головним недоліком роботи міських рад була відсутність у них власних виконавчих органів. Їхню роль виконували, в залежності від статусу міста, районні, окружні чи повітові виконкоми. Голови ж відповідних виконкомів, зазвичай, одночасно були і головами міськради. Діяльність секцій, що утворювалися при міськрадах, була також малоефективною. Формально вони мали попередньо розглядати усі ухвали виконкомів, що стосувалися життя міста. На практиці ж у більшості випадків це положення ігнорувалося. Налагодженню ефективної роботи міських рад не сприяла і відсутність окремого положення, що регламентувало б їхню діяльність (міські ради в УСРР керувалися нормативними актами ВУЦВК та Положенням про міські ради РСФРР від 1922 р.)¹².

Найгірша ситуація проглядалася в роботі сільських рад. Їхній авторитет в очах селянства був низьким. У першу чергу це було пов'язано з діяльністю комітетів незаможних селян (КНС), які в 1920 р. замінили комітети бідноти і фактично зосередили в своїх руках реальну владу на селі. КНС виконували адміністративні функції, відігравали головну роль у розв'язанні питань землеустрою. Вирішенням питань економічного життя займалися сільські сходи. Таким чином, функції сільрад підмінялися іншими органами, що справляло негативний вплив на їхній авторитет.

У багатьох випадках негативним було ставлення жителів сіл і до керівництва сільрад. Депутати до сільської ради обиралися, відповідно до тогочасного виборчого законодавства, за списками. За таких обставин до сільрад часто проходили особи, які проживали за межами села і тому не мали авторитету серед селян та не були від них залежними, зокрема й в умовах повсякденного життя. Серед голів сільрад були поширеними випадки пияцтва, презирливого ставлення до селян, самовільного накладання штрафів та адміністративних арештів на сільських мешканців¹³. З найбільш кричущими випадками губернське та окружне керів-

ництво намагалося боротися шляхом направлення на місця спеціальних комісій по обстеженню радянського апарату¹⁴. Одначе, ефект від таких інспекцій, зазвичай, був короткостроковим, оскільки причини подібних явищ вони ліквідувати не могли.

Результатом вище перерахованих недоліків стала головна проблема більшовицького режиму – абсентеїзм виборців, який ставив під сумнів пропагандистську тезу про народний характер влади рад. Насправді, більша частина населення не брала участі у формуванні місцевих органів влади.

Так, у виборах 1924–1925 рр. взяло участь лише близько 35% виборців. Цей показник по містах складав 54,3%, а по селах він був нижчим за середній результат по республіці. Зокрема, явка на виборах по 363 сільрадах Київської губернії становила 21%, по 466 Харківської – 23,9%, по 100 Чернігівської – 23%¹⁵.

Перед комуністично-радянськими органами постало нагальне завдання виправлення такого становища шляхом активізації діяльності рад. Початок другому періоду політики «пожвавлення рад» було покладено на XIII з'їзді РКП(б) в травні 1924 р. У документах з'їзду відзначалося, що перед партією стоїть «серйозне завдання залучення широких мас в активну роботу в радах, союзах і кооперації»¹⁶. На жовтневому пленумі ЦК партії (1924 р.) відзначалося, що ріст політичної активності селянства необхідно «направити в першу чергу на пожвавлення рад. Це завдання пожвавлення рад на селі, пов'язане з загальними питанням пожвавлення роботи рад, є однією з найбільш основних і гострих завдань моменту»¹⁷. Рішення Пленуму було схвалено XIV Всесоюзною партійною конференцією (квітень 1925 р.) і закріплено в грудні 1927 р. у рішеннях XV з'їзду ВКП(б): «Пожвавлення Рад, ріст їх зв'язку з широкими масами працюючого населення є необхідною передумовою усієї подальшої роботи партії і Радянської влади»¹⁸. Таким чином, завдання «пожвавлення рад» було поставлено в загально-союзному масштабі.

На виконання цього курсу президія ЦВК СРСР прийняла ухвалу провести Всесоюзну нараду з питань радянського будівництва. Її метою було визначення найбільш ефективних методів пожвавлення рад, залучення до їхньої роботи широких верств робітників і селян. Нарада проходила у дві сесії: 5–7 січня і 1–3 квітня 1925 р. При відкритті першого засідання наради голова ЦВК СРСР М. Калінін говорив, що необхідно «знайти такі форми Радянської влади, які б залучили основну масу селянства, основну масу робітників, щоб маси почули, що вони беруть участь у вирішенні практичних завдань»¹⁹.

Друга сесія обговорювала питання компетенції і діяльності міських рад. Нарада прийняла постанову «Про укріплення роботи міськрад», що включала два документи: загальні настанови для роботи пленумів і секцій та проект «Положення про основні засади діяльності і організації міських Рад»²⁰. Ними передбачалося створення президій, розширення кола повноважень місцевих рад у господарській та культурно-просвітницькій сфері.

В Україні питання пожвавлення рад розглянув січневий 1925 р. пленум ЦК КП(б)У. По доповіді «Політика на селі» було прийнято розгорнуте рішення, де відзначалося, що в практиці роботи місцевих парторганізацій і Рад збереглися ще пережитки воєнного комунізму. Наголос робився на неправильному зарахуванні партійцями деякої частини середняків до куркулів, причетності партійних організацій до адміністративного звуження господарської діяльності середняків і усунення їх від активної участі у виборах до Рад, правлінь кооперативів, нав'язування селянським масам при виборах до Рад і громадських організацій кандидатур невідомих їм осіб. Перед партійно-радянськими органами пленум поставив завдання провести перевибори рад у районах, де явка виборців була нижчою за 30%²¹. Відповідне рішення ще 29 грудня 1924 р. було прийнято Президією ЦВК СРСР. У результаті по УСРР були скасовані результати виборів у 1200 сільрадах. Після проведення перевиборів, які супроводжувалися активною агітаційно-пропагандистською роботою, середня явка по республіці зросла до 42,2%²².

При ВУЦВК, наслідуючи союзний досвід, була створена нарада у справі радянського будівництва. 10–13 лютого 1925 р. відбулася сесія цієї наради за участі представників губерній та республіканських органів. У прийнятій на нараді резолюції окреслювалися першочергові заходи у справі радянського будівництва: «а) пожвавлення радянської роботи на селі і залучення до радянського будівництва широких верств селянства, а також посилення зв'язку між вище- і нижчестоящими органами влади; б) розширення складу рад і виконкомів, а також

збільшення обсягу прав і функцій низових органів влади, головним чином адміністративних і бюджетних». Резолюції наради були затверджені 6 березня 1925 р. Президією ВУЦВК²³.

Питання активізації діяльності рад у містах розглядалися 5–7 жовтня 1925 р. на Першій Всеукраїнській нараді міських рад. З метою поживлення їхньої роботи нарада визначила такі першочергові заходи: організувати ради в містах та селищах міського типу, де вони ще не були утворенні; під час виборів обирати до складу рад якнайбільше робітників з виробництва; забезпечити міськради необхідним технічним апаратом; упорядкувати кількість секцій та комісій міських рад. Також було рекомендовано встановити систематичну звітність міських рад перед населенням та окружними виконкомом, уточнити їх права та функції. Таким чином ради мали перетворитися на повновладні органи державної влади у містах²⁴.

У жовтні 1925 р. ВУЦВК затвердив нові положення «Про окружні з'їзди рад і окружні виконавчі комітети», «Про районні з'їзди рад і районні виконавчі комітети», «Про міські та селищні ради» та «Про сільські ради»²⁵. У зв'язку з ліквідацією губерній в результаті адміністративно-територіальної реформи (1925 р.) вони закріплювали перерозподіл повноважень між різними ланками рад. Акцент робився на розширенні сфер діяльності місцевих рад відповідно слідуванню курсу на поживлення їх роботи.

Велике значення для утвердження більшовицького впливу на селі мало також і затверджене постановою ВУЦВК і Раднаркому УСРР нове «Положення про виборчі права громадян та про порядок проведення виборів» (18 листопада 1925 р.), яке дозволяло голосування не лише за кандидатів, внесених в списки, а й за окремих висуванців²⁶. Положення сприяло підвищенню виборчої активності на селян, які давно виступали проти системи виборів за списками. Нововведення не несло загрози більшовицькому режиму. Можливі незначні персональні зміни в низовій структурі рад не могли похитнути монополії партії на владу.

Позитивний вплив на становище сільрад мало також і позбавлення КНС владних функцій. У липні 1925 р. пленум ЦК КП(б)У ухвалив резолюцію про реорганізацію КНС з місцевого органу державного значення в громадську структуру та звільнити їх від всіх адміністративно-господарських функцій, фактично наданих їм раніше юридично. Відтепер проголошувалося, що сільради і кооперація повинні стати основними центрами по здійсненню змишки бідноти і середняцтва навколо робітничого класу²⁷. Прийнятий 16 листопада 1925 р. ВУЦВК і Раднаркомом УСРР декрет «Про комітети незаможних селян» остаточно позбавив КНС адміністративних функцій на селі, що сприяло підвищенню ролі сільрад у сільському житті²⁸.

Остаточно статус рад, як повновладних органів влади на селі, було встановлено в 1927 р. У серпні ЦВК та Раднарком СРСР прийняли постанову «Про самообкладання населення», за якою найважливіші джерела надходження коштів на господарські потреби села переходили від громад до сільських рад. Хоч ці кошти і не включалися в кошторис сільрад і повинні були витрачатися згідно з постановами сходів, фінансова роль сільських рад суттєво зросла, оскільки тепер вони відповідали за використання цих коштів²⁹.

12 жовтня 1927 року ВУЦВК прийняв нове «Положення про сільські Ради», згідно з яким вони проголошувалися в межах їхньої компетенції вищим органом влади, а також отримували право скасовувати постанови загальних сходів громад, якщо останні, на їхню думку, «порушують закони та розпорядження вищих органів, суперечать завданням кооперування»³⁰. Таким чином, повноваження сільських рад були поширені із адміністративної сфери також і на фінансовий складник. Вони остаточно зайняли головне місце серед організацій, діючих у сільській місцевості.

Одночасно проходив процес активізації діяльності міських рад. Протягом виборчої кампанії 1925–1926 рр. були вперше створені селищні ради. Поступово збільшується і кількість міських рад. На 1926 р. вони вже існували в 74 містах, а в 1930 – в 94³¹.

Продовжувалося розширення повноважень міських рад. 13 квітня 1927 р. X Всеукраїнський з'їзд рад поставив перед ВУЦВК завдання переглянути Положення про міськради УСРР у напрямку розширення їх прав в адміністративно-господарській та культурно-просвітницькій сфері. Міськради повинні були отримати права юридичної особи. Пропонувалося створення самостійних президій у міських радах. У великих містах передбачалася організація відділів комунального господарства та обрання районних рад. Обов'язковим мало стати попереднє обговорення на секціях міськрад планів міських господарських робіт³².

Нове положення «Про міські ради УСРР» було затверджено 12 жовтня 1927 р.³³. Його прийняття позитивно вплинуло на господарську та культурно-просвітницьку роботу міськрад. У липні 1928 р. відбулася чергова Всеукраїнська нарада міських рад, яка визнала за необхідне ввести заборону на сумісництво посад голів окружних виконкомів та міськрад. Було вирішено під час виборів 1929 р. повсюдно їх розподілити³⁴.

У звіті уряду на XI Всеукраїнському з'їзді рад (7–15 травня 1929 р.) відзначалося, що «розширення прав міськрад, особливо великих міст, які мають міцне комунальне господарство, великі джерела прибутку і спираються на індустріальний пролетаріат, значно поживило їх практичну роботу. Ці ради тепер фактично виконують усю місцеву адміністративно-господарську роботу і практично є найвищою владою на місцях»³⁵.

Заходи, направлені на поживлення рад в другій половині 1920-х рр., дали позитивні результати. У 1927 р. активність виборців становила 50,7%, а в 1929 р. вже 63,2%. Головну проблему минулих років – абсентеїзм виборців було успішно подолано.

Отже, результатом політики «поживлення рад» стало завершення формування в Україні наприкінці 1920-х рр. широкої мережі уніфікованих рад. Одночасно ради перетворювалися в ефективні органи вирішення питань місцевого значення. Участь у їх роботі, особливо низових ланок, великої кількості звичайного населення надавало їм характер народних органів влади. Багаторівневий спосіб утворення різних ланок рад, коли кожна вища ланка обиралася з числа представників нижчої, надавав в результаті населенню відчуття участі у виробленні державної політики, що, в свою чергу, посилювало його лояльність існуючому режиму.

¹ Власенко С. Н. Горсоветы на Украине (их работа и ближайшие задачи). – Харьков, 1927. – 47 с.

² Бабій Б. М. Українська радянська державність в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.). – К., 1961. – 384 с.; Бакуменко П. І. Українська РСР в період відбудови народного господарства 1921–1925 рр. – К., 1960. – 107 с.; Стоян П. К. Радянське будівництво в Українській РСР 1921–1925.: Дис. ... доктора іст. наук. – К., 1963. – 523 с.; Гонтар А. В. Городские Советы Украины: история становления и развития (20–30-е годы). – Киев, Одесса, 1990. – 204 с.

³ Ленин В. И. Письмо Г. Мясникову. 5 августа 1921 // Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – 5-е изд. – М., 1970. – Т. 44. – С. 81–82.

⁴ Історія державного управління України: термінологічний словник, збірник документів і матеріалів (XII–XX ст.), схеми та інтернет-довідник / За заг. ред. Н. Р. Нижник. – К., 2004. – С. 302.

⁵ Бюлетень 5-го Всеукраїнського з'їзду рад. – 1921. – № 5. – С. 124.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 74. – Арк. 4.

⁷ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1921. – № 3. – С. 92–93.

⁸ ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 344. – Арк. 4.

⁹ Бабій Б. М. Вказ. праця. – С. 217–219.

¹⁰ Гонтар А. В. Вказ. праця. – С. 17.

¹¹ Первое Всеукраинское совещание городских Советов, 5–7 октября 1925 года: Стенографический отчет и материалы. – Харьков, 1925. – С. 3, 6.

¹² Гонтар А. В. Вказ. праця. – С. 16.

¹³ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 800. – Арк. 58.

¹⁴ Там само. – Спр. 806. – Арк. 32; Спр. 816. – Арк. 22.

¹⁵ Бакуменко П. І. Вказ. праця. – С. 88, 90.

¹⁶ Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1987): – 9-е изд. испр. и доп. – М., 1983–1987. – Т. 3. – С. 207.

¹⁷ Там само. – С. 301.

¹⁸ Там само. – С. 432.

¹⁹ Совещание по вопросам советского строительства, январь 1925. – М., 1925. – С. 4.

²⁰ Там само. – С. 180–193.

²¹ Стоян П. К. Вказ. праця. – С. 201–202.

²² Бабій Б. М. Вказана праця. – С. 235.

- ²³ Резолюції та матеріали наради в справі радянського будівництва, 10–13 лютого 1925 р. – Харьков, 1925. – С. 3–4.
- ²⁴ Первое Всеукраинское совещание городских Советов, 5–7 октября 1925 года: Стенографический отчет и материалы. – Харьков, 1925. – С. 86–87.
- ²⁵ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1925. – № 83. – С. 1054–1073; там само. – № 84. – С. 1076–1093; там само. – № 85. – С. 1096–1113; там само. – № 86. – С. 115–1129.
- ²⁶ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1925. – № 97. – С. 1346–1359.
- ²⁷ Бабій Б. М. Вказ. праця. – С. 247.
- ²⁸ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1925. – № 96. – С. 1329–1343.
- ²⁹ Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927). – К., 2000. – С. 107.
- ³⁰ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1927. – № 47–48. – С. 938, 947.
- ³¹ Гонтар А. В. Вказ. праця. – С. 17.
- ³² X Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів: 6–13 квітня 1927 р. – Харків, 1927. – С. 41–43.
- ³³ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1927. – № 51–52. – С. 909–1019.
- ³⁴ Гонтар А.В. Вказ. праця. – С. 30.
- ³⁵ Маркова С. Місцеві вибори в УСРР та національних республіках СРСР у 1927, 1929 роках: порівняльний аналіз // Мандрівець. – 2011. – № 3. – С. 47.

В статье рассматривается государственная политика 1920-х гг. в Украинской ССР в сфере строительства органов местной власти, которая получила в историографии название «оживление советов». Определяются её основные направления и практическое значение для укрепления большевистского режима.

Ключевые слова: советы, Украинская ССР, большевики, государственное строительство.

The article deals with the public policy of the 1920ies in Ukrainian SSR in local government construction, which was called in historiography as «the revival of the Soviets». Their basic directions and practical significance for the regime of Bolsheviks are defined.

Keywords: Soviets, Ukrainian SSR, Bolsheviks, public policy.